

NCERT Solutions for Class 9 Sanskrit Shemushi

Chapter 8 लौहतुला

अभ्यासः

प्रश्न 1.

अधोलिखतानां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृत भाषा लिखत –

(क) देशान्तरं गन्तुमिच्छन् वणिक्पुत्रः किं व्यचिन्तयत्?

उत्तरः

वणिक्पुत्रः व्यचिन्तयत्-“यत्र पूर्वं भोगः भुक्ताः तत्र विभवहीनः सन् न वसेत् ।

(ख) स्वतुला याचमान जीर्णधनं श्रेष्ठी किं अकथयत्?

उत्तरः

सः अकथयत्-“भोः! नास्ति तुला सा तु मूषकैः भक्षिता” ।

(ग) जीर्णधनः गिरिगुहाद्वारं कया आच्छद्य गृहमागतः ।

उत्तरः

जीर्णधनः गिरिगुहाद्वारं महत्या शिलया आच्छद्य गृहमागतः ।

(घ) स्नानान्तरं पुत्रं विषये पृष्ठः वणिक्पुत्रः श्रेष्ठिनं किम् उवाच?

उत्तरः

वणिक्पुत्रः उवाच-“ भोः! तव पुत्रं नदीतटात् श्येनेन

(ङ) धर्माधिकारिभिः जीर्णधनं श्रेष्ठिनौ कथं सन्तोषितौ?

उत्तरः

धर्माधिकारिभिः तौ परस्परं तुला-शिशु-प्रदानेन सन्तोषितौ ।

प्रश्न 2.

स्थूलपदान्याधिकृत्य प्रश्ननिर्माणकुरुत –

(क) जीर्णधनः विभवक्षयात् देशान्तरं गन्तुमिच्छन् व्यचिन्तयत् ।

उत्तरः

कः विभवक्षयात् देशान्तरं गन्तुमिच्छान व्यचिन्तयत्?

(ख) श्रेष्ठिनः शिशु स्नानोपकरणमदाय अभ्यागतेन सह प्रस्थितः ।

उत्तरः

श्रेष्ठिनः शिशु स्नानोपकरणमदाय केन सह प्रस्थितः?

(ग) श्रेष्ठी उच्चस्वरेण उवाच- भोः अब्रह्मण्यम् अब्रह्मण्यम् ।

उत्तरः

श्रेष्ठी उच्चस्वरेण किम् उवाच?

(घ) सभ्यैः तौ परस्परं संबोध्य तुला-शिशु-प्रदानेन सन्तोषितौ ।

उत्तरः

सभ्यैः तौ परस्परं संबोध्य कथं सन्तोषितौ ।

प्रश्न 3.

अधोलिखितानां श्लोकानाम् अपूर्णोऽन्वयः प्रदत्तः पाठमाधृत्य तम् पूरयत –

(क) यत्र देशे अथवा स्थाने भोगः भुक्ता विभवहीनः यः स पुरुषाधमः ।
(ख) राजन्! यत्र लौहसहस्त्रस्य मूषकाः तत्र श्येनः हरेत् अत्र संशयः न ।
उत्तरः

(क) यत्र देशे अथवा स्थाने स्ववीर्यतः भोगः भुक्ता तस्मिन् विभवहीनः य वसेत् स पुरुषाधमः ।
(ख) राजन्! यत्र लौहसहस्त्रस्य तुलां मूषकाः खादन्ति तत्र श्येनः बालक हरेत् अत्र संशयः न ।

प्रश्न 4.

तत्पदं रेखाङ्कितं कुरुत यत्र –

(क) ल्यप् प्रत्ययः नास्ति
विहस्य, लौहसहस्त्रस्य, संबोध्य, आदाय
उत्तरः
लौहसहस्त्रस्य ।

(ख) यत्र द्वितीया विभक्तिः नास्ति
श्रेष्ठिनम्, स्नानोपकरणम्, सत्वरम्, कार्यकारणम्
उत्तरः
सत्वरम् ।

(ग) यत्र षष्ठी विभक्तिः नास्ति
पश्यतः, स्ववीर्यतः, श्रेष्ठिनः, सभ्यानाम्
उत्तरः
स्ववीर्यत

प्रश्न 5.

सन्धिना सन्धिविच्छेद वा रिक्तस्थानानि पूरयत –

(क) श्रेष्ठ्याह = + आह
(ख) = द्वौ + अपि
(ग) पुरुषोपार्जिता = पुरुष +
..... = यथा +
(ङ) स्नानोपकरणम् = + उपकरणम्
(च) = स्नान + अर्थम्

उत्तरः

(क) श्रेष्ठ्याह = श्रेष्ठी + आह
(ख) द्वावपि = द्वौ + अपि
(ग) पुरुषोपार्जिता = पुरुष + उपार्जित
(घ) यथेच्छया = यथा + इच्छया
(ङ) स्नानोपकरणम् – स्नान + उपकरणम्
(च) स्नानार्थम् = स्नान + अर्थम्

प्रश्न 6.

समस्तपदं विग्रह वा लिखत –

विग्रहः – समस्तपदम्

(क) स्नानस्य उपकरणम् =

(ख) = गिरिगुहायाम्

(ग) धर्मस्य अधिकारी =

(घ) = विभवहीनाः

उत्तरः

(क) स्नानस्य उपकरणम् = स्नानोपकरणम्

(ख) गिरेः गुहायता = गिरिगुहायाम्

(ग) धर्मस्य अधिकारी = धर्माधिकारी

(घ) विभवेन हीनाः = विभवहीनाः

प्रश्न 7.

यथापेक्षम् अधोलिखितानां शब्दानां सहायता “लौहतुला” इति कथायाः सारांशं संस्कृतभाषया लिखत –

वणिकपुत्रः – स्नानार्थम्

लौहतुला – अयाचत्

वृत्तान्तं – ज्ञात्वा

श्रेष्ठिनं – प्रत्यागतः

गतः – प्रदानम्

उत्तरः

एकः वणिकपुत्रः आसीत् । सः स्वलौहतुला एकस्य श्रेष्ठिनः गृहे निपेक्षभूतां कृत्वा देशान्तरं गतः । किञ्चित् कालान्तरं सः पुनस्तत्र प्रत्यागतः । सः श्रेष्ठिनं स्वलौहतुला अयाचत् । श्रेष्ठि तं अकथयत्-“भोः नास्ति सा लौहतुला । सा तु मूषकैः खादिता” । वणिकपुत्रः बुद्धिमान् आसीत् । स अजानत् यत् तुला दृष्ट्वा श्रेष्ठिनः मनसि लोभः सञ्जातः । अतः स उवाच-“भोः नास्ति तव दोषः, ईदृगेवायं संसारः ।”

परं अहं स्नानार्थं नदी तटं गन्तुं इच्छामि अतः त्वं स्वपुत्रं मया सह प्रेषय । तेन पेषितः । तत्र पुत्रं एकस्यां गिरिगुहायां निक्षिप्य द्वारं शिलया आच्छाद्य गृहं प्रत्यागतः । तेन पुत्रविषये पृष्टे सति स उवाच-“भोः! तव पुत्रः श्येनेन अपहृतः” । श्रेष्ठी उच्चस्वरेण आह-भोः! असत्यवादिन! श्येनोऽपि क्वचित् बालं हर्तुं शक्नोति? अर्पय मे बालम् । एवं विवदमानौ तौ राजकुलं गत्वा निवेदितवतौ । धर्माधि कारिणः सर्वं वृत्तान्तं ज्ञात्वा तौ संबोध्य परस्परं तुला-शिशु-प्रदानेन सन्तोषितौ ।